

tomatski prenošene iz jednog priručnika u drugi. Zbog toga je čak izgledalo da se i nema nešto dublje, a još manje drugačije reći o gradaciji, pa je sva pažnja usmjeravana na prividno atraktivnije figure, prije svega na metaforu i metonimiju. Svjesna tih činjenica, autorica monografije *Gradacija* Marina Katnić-Bakaršić istražuje gradaciju i kao figuru i kao jezičnu kategoriju, s ciljem da pruži novu definiciju gradacije, da je razdvoji od drugih manje-više srodnih figura i tropa od kojih je nedovoljno razgraničena, da ponudi novu i cjelovitiju tipologiju gradacije i da detaljno opiše pojedine tipove gradacije.

Budući da je gradacija bila prvenstveno predmet proučavanja u retorici, a da se unutar lingvistike različito pristupalo tome, od preuzimanja definicija iz retorike pa sve do promatranja gradacije kao isključivo jezične kategorije, prvo poglavlje knjige posvećeno je suodnosu retorike i lingvistike. Stavovi o tom suodnosu razlikovali su se kroz povijest — neki od njih mogu se oslikati sljedećim citatom: »Djelo gramatike je neizbrušeni dijamant koji retorika brusi, a to je navelo jednog od naših najboljih gramatičara da kaže: tamo gdje završava gramatika, baš na tom mjestu počinje retorika.« Odstupajući od takvog suprotstavljanja retorike i lingvistike, autorica pokazuje mogućnosti povezivanja rezultata tih dviju znanosti pri istraživanju gradacije.

U drugom poglavlju monografije izdvojena su karakteristična svojstva gradacije, naročito ona na kojima počiva njena stilogenost. Kao opća svojstva navedena su: 1) u osnovi gradacije uvijek je uspořádivanje, 2) gradacija zahtijeva postojanje nekoliko članova koji čine gradacijski niz, 3) redosljed tih članova je strogo određen i ne može se proizvoljno mijenjati, 4) gradacija se može ostvariti na razini oblika riječi, na razini riječi, sintagme, rečenice ili teksta.

Kako se svojstva neke pojave najbolje vide prilikom uspoređivanja s drugim, srodnim pojavama, treće poglavlje opisuje suodnos gradacije i čitavog niza drugih figura i tropa. Tako se gradacija uspoređuje npr. s

Kraj gramatike — početak retorike?

Marina Katnić-Bakaršić: *Gradacija*.
Međunarodni centar za mir,
Sarajevo 1996.

Iako se gradacija proučava unutar čak nekoliko znanosti — unutar retorike, stilistike, teorije književnosti, lingvistike — ne može se reći da je u skladu s time i potpunije opisana jer radovi u kojima bi se pokušale sintetizirati spoznaje tih znanosti po pravilu izostaju. Osim toga, gradacija je dugo dijelila sudbinu onih figura čije su definicije nakon pada retorike gotovo au-

anadiplozom: *Slovo stiha volim / Volim ga i molim / Molim ga i lovim / Lovim ga / I lomim*; hiperbolom: *Manji od makova zrna*; litotom: *Ne, slušajte me, don Jere, slušajte, to nije nezanimljivo*; metabolom: *Zar je on sputan, zarobljen, oženjen?!*; kumulacijom: *Gdje su sve one mase trabanata, udvorica, slugana, aspiranata, kandidata, i apsolenata, koji su u gomilama prodefilirali kroz njegovu predsoblja?* itd. Osim toga promatraju se i leksičke pojave koje su u osnovi nekoliko figura značajnih za razumijevanje gradacije, npr. antonimija i sinonimija.

Naredno poglavlje bavi se tipologijom gradacije. Dosad se gradacija najčešće dijelila samo na klimaks i antiklimaks. Jedna od rijetkih ranijih tipologija gradacije, autora I. R. Galperina, razlikovala je logičku, emocionalnu i kvantitativnu gradaciju. Iako je unutar te podjele bilo nedostataka, nju je potrebno spomenuti kao jedan od rijetkih pokušaja dubljeg prodiranja u suštinu gradacije. Marina Katnić-Bakaršić u monografiji koju predstavljamo nudi potpuno novu tipologiju gradacije, koja se znatno razlikuje od uobičajenog i prihvaćenog shvaćanja ove pojave. Ta tipologija polazi od različitih jezičnih razina na kojima se ostvaruje gradacija, i obuhvaća tri osnovna tipa: semantičko-stilistički tip, sintaktički tip, tekstualni tip. Iako na prvi pogled može izgledati da je ta podjela izvršena na osnovi formalnih kriterija, ipak se svaki od navedenih tipova razlikuje ne samo formalno nego i suštinski od drugih tipova.

Prvi tip gradacije, semantičko-stilistički, kojem je posvećeno peto poglavlje monografije, odgovara u izvjesnoj mjeri shvaćanju gradacije kakvo se sreće u retoričkim, stilističkim i književnoteorijskim radovima. Taj tip se ujedno može nazvati i gradacijom u užem smislu. Takva gradacija je najčešće tročlana: sadrži tri (ili više) leksema, oblika jedne riječi ili grupa riječi, npr. *Naša izdavačka kuća i ne smije, i ne može i neće postupati na takav način*. Svi članovi imaju jedno zajedničko semantičko obilježje, a svaki član nakon prvog donosi još jedan sem više, s ciljem da pojača to obilježje, čime se postiže klimaks, npr. *Ru-*

ski prijevod je pragmatistička interpretacija, dezinterpretacija, čak falsifikat, ili s ciljem da smanji intenzitet tog obilježja, čime se postiže antiklimaks, npr. *A sve što je pismeno, polupismeno, četvrtipismeno i nepismeno govorilo je o tom neviđenom događaju*. S obzirom na sastav gradacijskog niza razlikuju se sljedeći podtipovi semantičko-stilističke gradacije: leksički, npr. *Nije lijepo, nije pošteno, nije ljudski*; morfološko-tvorbeni, npr. *Lijepa, ljepša, najljepša*; sintaktički, npr. *Jedanput, jedanput / Ugledah vaš stas, / Ugledav ga dvaput, / Ja zagrlih vas. / Pri stotom susretu / ja izgubih žar.*; i kombinirani podtip. Za taj tip gradacije karakteristično je da ima prije svega ekspresivnu funkciju, pa je stoga najviše zastupljen u književnoumjetničkom i publicističkom stilu. Iako je upravo na osnovi tog tipa gradacija svojevremeno svrstavana u sintaktičke figure, ona ne može na osnovi njega biti uvrštena među sintaktičke kategorije. Naime, gradacija ovdje nastaje kao rezultat semantičkog suodnosa članova gradacijskog niza, a pri tome se ne pojavljuju specijalna sintaktička sredstva koja bi izrazila gradacijski odnos.

Drugi tip gradacije, sintaktički, ima specijalizirana sintaktička sredstva za izražavanje gradacijskog odnosa. U šestom poglavlju opisuju se ta sredstva, tzv. gradacijski veznici, npr. *Slojevitost odnosa otvara mogućnost ne samo sintaktičkome nego semantičkome i pragmatičkome opisu teksta*. Gradacija koju oni izražavaju je dvočlana, i po tome se razlikuje od semantičko-stilističke gradacije. Razlikuje se i po tome što joj je manje svojstvena ekspresivna i estetska funkcija, a više argumentativna i uvjeravajuća. Zato se takva gradacija posebno često pojavljuje u tekstovima s izraženom argumentativnošću.

Treći, tekstualni tip gradacije opisuju se u sedmom poglavlju. Autorica prvo istražuje na koji se način gradacija ostvaruje na razini teksta, odnosno koji se gradacijski konektori na toj razini mogu izdvojiti. Jednu skupinu čine amplifikativni konektori, npr. *Ali njihov život nije bio sagrađen od kamena, nego od pet velikih privrednih*

prednosti: Prvo, američko je tržište 1950. godine bilo više od devet puta veće od sljedećeg tržišta po veličini — britanskog. Drugo, Amerikanci su u tehnologiji bili superiorni. Treće, američki su radnici bili stručniji. Četvrto, Amerika je bila bogata dok su ostali bili siromašni. I, na kraju, američki su poslovoditelji bili najbolji na svijetu. Drugu skupinu čine stilistički gradacijski konektori, npr. *Raditi nedjeljom već je samo po sebi loše: čovjek stalno ima osjećaj da nešto propušta, premda bi, da ne radi, možda zijeovao kod kuće pred televizorom. Raditi nedjeljom u novinama upravo je strašno: treba ispuniti sutrašnje stranice, a vijesti nema, kolege su nervozne, histerične i žure se kući, pa se dernjaju i svadaju više nego inače. Ali, raditi nedjeljom, u novinama, neispavan, s glavoboljom i osjećajem krivnje, više je nego grozno: to znači naći ravnotežu između pakla u sebi i pakla oko sebe.* Treću skupinu čine intenzifikatori, npr. *Sve se dolje vidi. Sve. Ko dolazi na sijelo, a ko ne dolazi. Čak i to koje cipele nose kad dođu i izuju se.* Marina Katnić-Bakaršić promatra gradaciju i kao kompozicijsku figuru u književnoumjetničkom stilu, prvenstveno u poeziji i narodnim pričama i bajkama. Tome je poticaj bila činjenica da se u nekim radovima gradacija zajedno s pojedinim drugim kompozicijskim postupcima izdvaja i kao jedan od postupaka u strukturiranju funkcionalnih stilova. Na razini teksta može se promatrati i povećana ekspresivnost gradacije u parceliranim rečeničnim strukturama.

Kao korpus za opis gradacije autorici su poslužili tekstovi iz svih funkcionalnih stilova. Najzastupljeniji je književnoumjetnički stil s različitim proznim, dramskim i poetskim žanrovima jer je upravo taj stil reprezentativan za sve tipove gradacije. Sljedeći po zastupljenosti su publicistički i znanstveni stil. U prvom od njih se također pojavljuju svi tipovi gradacije, dok se u drugom najviše pojavljuje gradacija sintaktičkog i tekstualnog tipa. Administrativni stil zastupljen je u manjoj mjeri jer njemu gradacija nije svojstvena. Razgovorne gradacijske strukture pojavljuju se pr-

venstveno u književnoumjetničkom i publicističkom stilu.

U zaključku se može reći da je M. Katnić-Bakaršić pokazala kako se uspješno mogu povezati spoznaje retorike, teorije književnosti i lingvistike pri opisu jedne jezično-stilističke kategorije. Ova monografija predstavlja dosad najpotpuniji i najsvestraniji opis gradacije, koji ne samo da će koristiti predstavnicima različitih disciplina koji se zanimaju za gradaciju, nego može služiti i kao uzor za opis drugih jezično-stilističkih kategorija.

SNJEŽANA KORDIĆ